

چالش‌های مدیریتی

عدالت آموزشی در نظام آموزشی

- مسلم مرادی، کارشناس آموزش ابتدایی اداره کل استان کرمانشاه
- سمانه امینی، آموزگار و سرگروه آموزشی استان تهران

کلیدواژه‌ها: عدالت آموزشی، شایسته‌پروری، شایسته‌سالاری

عدالت و تحقق آن همواره یکی از اصلی‌ترین شعارها در عرصه آموزش است. ایده‌پردازی درباره عدالت یک سنت دیرپاست که می‌تواند به درک مشتقات مفهومی عدالت همچون عدالت اجتماعی، عدالت جنسیتی، عدالت نژادی، عدالت توزیعی و غیره کمک کند. لذا تبیین عدالت تربیتی نیز چون دیگر راه‌ها در گرو ملاحظات است که به ارجمندی عدالت مربوط می‌شوند و به برداشت‌های ما از نسبت عدالت با مطلوبیت و همچنین دلایلی که برای اعتبار اصول عدالت ارائه می‌شود، بستگی دارد.

مفهوم عدالت آموزشی

مفهوم عدالت آموزشی نیز همواره و در همه اعصار مورد توجه متخصصان تعلیم و تربیت بوده است. آنان در طول زمان‌های گوناگون تلاش کرده‌اند برنامه‌های درسی را به گونه‌ای طراحی کنند که هر چه بیشتر به سمت نظریه‌های یادگیری مبتنی بر عدالت‌محوری سوق یابد. انواع نظریه‌های یادگیری را می‌توان بر مبنای مفروضات فلسفی در قالب دو رویکرد تقسیم کرد و در طیفی گنجانند که ابتدای آن عینیت‌گرایی و انتهای دیگر آن رویکرد سازنده‌گرایی قرار می‌گیرد. عینیت‌ها، سال‌ها بر حوزه آموزش و پرورش سیطره داشته‌اند و رویکردهای سنتی به یادگیری و تدریس را که بر اساس نظریه‌های رفتارگرایی و شناخت‌گرایی بوده، در بر می‌گیرند. این رویکرد در واقع زیربنای رویکرد واقع‌گرا هستند. در تقابل با این دیدگاه و در آن روی طیف، سازنده‌گرایی قرار دارد که فرض اساسی و بنیادی آن این است که دانش به‌طور مستقل از یادگیرنده وجود ندارد،

بلکه ماهیتی ناشدنی دارد.

در واقع، عدالت آموزشی به مهیاسازی فرصت‌های برابر، متناسب با نیازهای ویژه هر فرد، اشاره دارد، زیرا افراد در دانش، مهارت، توانایی، انواع یادگیری و پیشینه فرهنگی و نیازهای آموزشی‌شان با هم متفاوت هستند. منظور از فرصت برابر، جلوگیری، حذف یا کاهش تبعیض بین افراد از لحاظ جنسیت، نژاد، وضعیت جسمانی، سنی، زبانی و طبقه اجتماعی است (سرمدی و معصومی‌فرد، ۱۳۹۴).

تعریف عدالت آموزشی

در تعریفی جامع، عدالت آموزشی عبارت است از یک فرایند، نه یک برونداد که:
(الف) به دنبال توزیع یا بازتوزیع منابع، فرصت‌ها و امکانات است؛
(ب) ریشه‌ها و عوامل محدودیت‌های تربیتی و ناعدالتی‌های

تربیتی را به چالش می‌کشد؛

ج) به دنبال تقویت توانایی‌های افراد است تا بتوانند با کشف استعدادهای خویش به خودمختاری برسند؛
د) با استفاده از جلب رضایت همه افراد از طریق توزیع امکانات تربیتی، نوعی مشارکت اجتماعی داوطلبانه بین افراد به وجود می‌آورد (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).

دسته‌بندی عدالت آموزشی

عدالت یا افقی است یا عمودی. عدالت افقی در آموزش یعنی تعداد صندلی، کلاس، معلم و سایر امکانات آموزشی که هم شهر و هم روستا باید داشته باشند. اما در عدالت عمودی، تفاوت‌های بین افراد مدنظر است. عدالت افقی را رفتار برابر با برابر می‌دانند و عدالت عمودی را رفتار نابرابر. عدالت افقی پیش‌نیاز عدالت عمودی و وسیله‌ای برای کم‌رنگ کردن بی‌عدالتی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در بیرون مدرسه است که زمینه ایجاد عدالت آموزشی را فراهم می‌کند. اما عدالت عمودی این است که موقعیت چه کسی می‌تواند یا باید اصلاح شود. در واقع، عدالت عمودی ضمانت گروه‌های خاص (محرمان، معلولان، اقلیت‌ها و عشایر) را در دسترسی به منابع (تدریس ویژه و باکیفیت، توزیع سرانه، منابع انسانی و منابع کالبدی مدرسه) دارد (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۷).

راهکارهای افزایش عدالت آموزشی

برای کسب عدالت آموزشی در متون علمی راهکارهای متفاوتی مطرح شده‌اند. تأمین و گسترش برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی شامل توزیع معلمان باکیفیت و ماهر در مناطق، آگاه کردن برنامه‌ریزان نسبت به اهمیت و نتایج برابری فرصت‌های آموزشی و عدالت آموزشی و حذف کلیشه‌های جنسیتی از برنامه‌های درسی می‌شود. اولویت‌دادن به تربیت نیروی انسانی بومی، ایجاد انگیزه در معلمان برای خدمت در مناطق محروم، توزیع متناسب معلمان باکیفیت و ماهر در مناطق، گسترش مدرسه‌های دخترانه سطوح بالاتر در مناطق محروم، افزایش سرانه دانش‌آموزان مناطق محروم، فراهم کردن امکانات برای رفع محرومیت آموزشی نیز از راهکارهای افزایش عدالت آموزشی است (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۷).

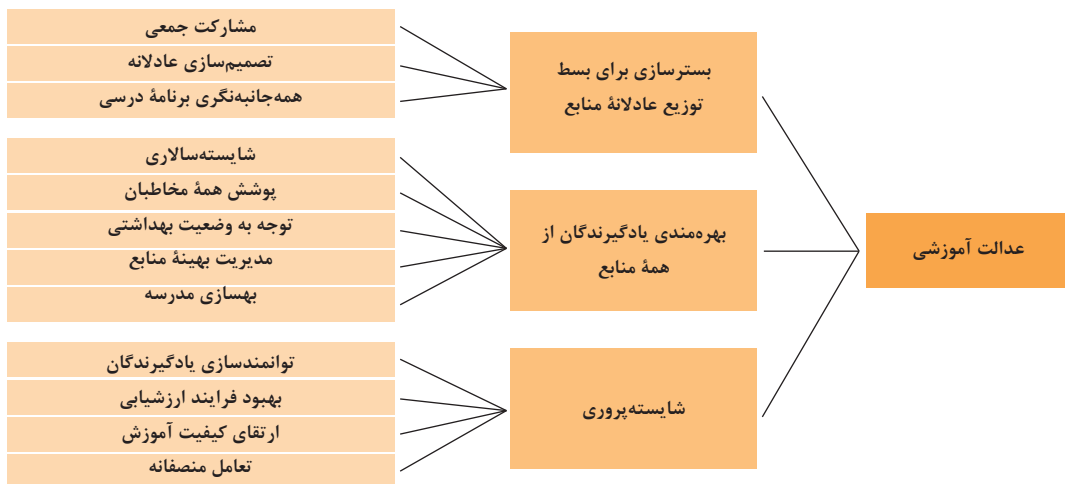
عدالت آموزشی را می‌توان برابری در برخورداری از این شرایط دانست:

● از نقطه‌نظر دسترسی یا برخورداری آموزشی؛ در این زمینه، نسبت ثبت‌نام‌کنندگان به کل جمعیت لازم‌التعلیم، محو بی‌سوادی و نفی تبعیض برای طبقات گوناگون مدنظر است.
● منابعی که برای درونداد در اختیار نظام آموزشی قرار گرفته‌اند؛ این منابع می‌توانند شامل هزینه سرانه، برنامه‌ها، متون و روش‌های آموزشی، امکانات کمک‌آموزشی و... باشند.
● عملکرد نظام آموزشی؛ عملکرد نظام آموزشی را می‌توان همان تعهد نظام آموزشی به جامعه تلقی کرد که در میزان گذر از یک دوره به دوره دیگر، افت تحصیلی، بسندگی محتوا و متون آموزشی یا نیاز فرد و جامعه، و... بروز می‌کند (حاضری، آریان‌راد، ۱۳۹۶).

تحقق عدالت آموزشی

در محیط‌های آموزشی زمانی عدالت تحقق می‌یابد که یادگیرندگان از طریق درون‌دادها و فرایندها در مدرسه، بتوانند اهداف علمی، اعتقادی، اجتماعی و آموزشی را کسب کنند. فراهم کردن فرصت‌های برابر و عادلانه آموزشی جزئی از عدالت آموزشی است و رسیدن به عدالت آموزشی برای تمام جوامعی که آموزش و پرورش را یک جزء مهم در زندگی افراد می‌دانند، امری اصلی به شمار می‌رود. برای دستیابی به عدالت آموزشی و بهره‌مندی کلیه یادگیرندگان از منابع، بدون در نظر گرفتن طبقه اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی، نژاد، قومیت، زبان، مذهب و خانواده، باید توزیع منابع به شکل عادلانه و با توجه به شرایط کلیه یادگیرندگان انجام شود. برای رسیدن به این مهم و دستیابی عادلانه به فرصت‌های آموزشی، لازم است منابع انسانی کارآمد و ماهر در همه مناطق توزیع شوند. همچنین، در توزیع و تخصیص منابع همه یادگیرندگان باید نیازها و شرایط آن‌ها در نظر گرفته شوند (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۸) (شکل ۱).

اگر عدالت اجتماعی (آموزشی) به واسطه برابری فرصت‌ها و خدمات آموزشی به دست آید، نیاز است مقرراتی برای روش‌هایی که این فرصت‌ها را برای همه مدرسان قابل دسترسی و دستیابی، قابل پذیرش و سازگاری کرده‌اند و آنان را در انتخاب مطالب موردنیاز و نحوه یادگیری تقویت می‌کند، وضع شود (سیاری و همکاران، ۱۳۹۱).

شکل ۱. قالب نهایی مضمون عدالت آموزشی

- منابع
- جعفری، اسماعیل، همایونی بخشایش، نسرین، علم‌الهدی، جمیله (۱۴۰۰). تجربه زیسته دانشجویان از عدالت در دوره‌های آموزش مجازی. نشریه علمی فناوری آموزش. جلد ۱۵، شماره ۲، بهار ۱۴۰۰.
  - اسلامی هرندی، فاطمه، کریمی، فریسا، ناد، محمدعلی (۱۳۹۸). شناسایی مؤلفه‌های عدالت آموزشی در آموزش و پرورش ایران. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی. شماره ۲۴، زمستان ۹۸.
  - اسلامی هرندی، فاطمه، کریمی، فریسا، ناد، محمدعلی (۱۳۹۷). طراحی مدل عدالت آموزشی جهت نظام آموزش و پرورش رسمی و عمومی اعتباری آن. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. سال سوم، شماره ۳، شماره پیاپی ۸، پاییز ۱۳۹۷.
  - حاضری، علی‌محمد؛ آریان‌راد، امین (۱۳۹۶). مسئله عدالت آموزشی در دهه نخست دوره جمهوری اسلامی. تاریخ‌نامه انقلاب، شماره، بهار و تابستان ۱۳۹۶.
  - سرمدی، محمدرضا؛ معصومی‌فرد، مرجان (۱۳۹۴). جایگاه عدالت آموزشی در تحول نظام تعلیم و تربیت مبتنی بر سازنده‌گرایی. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی. سال سوم، شماره ۴، بهار ۱۳۹۴.
  - سیاری، حبیب، لطفی‌پور، پیمان، کاظم‌پور، اسماعیل (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه عدالت آموزشی. فصلنامه روان‌شناسی تربیتی. شماره بیست‌وسوم، سال هشتم، بهار ۹۱.